

HRVATSKO POMORSKO NAZIVLJE U ENCIKLOPEDIJSKIM, LEKSIKOGRAFSKIM I DRUGIM IZDANJIMA

TATJANA DELIBAŠIĆ

(Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Zagreb)

SAŽETAK. Na istočnim obalama Jadrana Južni Slaveni su se početkom VII. stoljeća našli u novoj sredini, pred novim izazovima: južnim morem, snalaženjem u plovidbi i održanjem na moru. U simbiozi s zatečenim romansko-bizantskim stanovništvom, koje je već bilo vješto u iskorišćivanju mora kao najvažnijeg izvora hrane i plovnog puta za prijevoz tereta i vojske, razvijali su i prijeko potrebno nazivlje, vezano za more i pomorske djelatnosti, na koje su po prirodnoj osnovi tako snažno bili upućeni. Pri tom su se oslanjali i služili i supstratima jezika već izumrlih primorskih Ilira (Liburna, Delmata, Ardiijejaca i dr.), pa i nekih mediteranskih, predindoeuropskih naroda pr. Kr. Nastanivši se poslije stalno duž istočne obale Jadrana i prenoseći svoje tradicionalne navike i sposobnost brodatenja, u prvoj polovici VII. stoljeća Hrvati su se našli na prostoru kao stvorenom za plovidbu i ribarenje, razvijajući se sve više u pomorski narod, njegujući i razvijajući pri tom i svoje bogato pomorsko nazivlje. U radu se analiziraju začeci pisanoga hrvatskog pomorskog nazivlja, počevši od XII. stoljeća, kada se javljaju prvi pisani spomenici hrvatskog jezika, a pri tom i druga oskudna pisana vrela s nazivljem kojim su se služili naši predci u prvim stoljećima svog boravka na obalama Jadrana. Slijedi analiza prvog pokušaja u Hrvata da se jedan dio pomorskih naziva i izričaja (za brodove i vjetrove) izdvoji i sistematizira u posebnom popisu, što ga je sastavio leksikograf Pavao Ritter Vitezović na kraju XVII. stoljeća u svom velikom latinsko-hrvatskom rječniku, u brodskoj nomenklaturi (*Navium nomenclatura*). Potom i rasprava o hrvatskom pomorskom nazivlju njegova prvoga graditelja Jakova Antuna Mikoča, autora rukopisa *Rečnik Rukokretni po Antunu Jakovu Mikoču* (Rijeka, 1852) i o knjizi profesora romanistike dr. Petra Skoka *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu* (Split, 1933), koja po prvi put u nas sustavno i stručno proučava povijesni razvoj i podrijetlo hrvatskog pomorskog nazivlja. Autorica se također osvrće i na utvrđivanje, prikupljanje i dotjerivanje pomorskog nazivlja na osnovi narodnih izraza i jezične pravilnosti mnogih drugih znanstvenika i pregalaca kao što su, primjerice, Bare Poparić, Božo Babić, Peta Lorini, Juraj Carić, Rudolf Crnić, Nikola Gerechtshammer, Petar Mardešić, Leopold Sorta, Oliver Fio i drugi. U mnogim tiskanim izdanjima JAZU, danas HAZU, gdje je i započeo rad na pomorskoj terminologiji te Leksikografskog zavoda, koji je taj dragocjen posao nastavio, obrađivano je pomorsko nazivlje, a u objavljivanju te minuciozne građe svoj su obol dali brojni suradnici i stručnjaci različitih pomorskih institucija, zavoda, društava, fakulteta (Jadranskog instituta, Instituta za jezike HAZU, Hrvatskog registra brodova, Hidrografskog instituta Ratne mornarice, Tehničkog fakulteta, Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije i drugi).

1. Uvodna razmatranja

Hrvatska je izrazito pomorska zemlja. Ta joj pomorska odrednica pripada, prije svega, po svim ovim elementima, ugl. fizičke naravi: zemljopisni položaj, toplo i pristupačno more, razvedena i duga obala. Uz te posebnosti – ali kao dodatne – mogla bi se uvrstiti i tradicija te vična radna snaga, koja danas, uistinu, s obzirom na izmijenjenu tehnologiju pomorskoga

prometnog procesa i tranzicijsko doba, potpuno mijenja odnose, posebice one socijalne i društvene, koji su još do jučer prevladavali na području pomorstva.

U bogatu pomorsku kulturnu baštinu ugrađeno je i znanstveno pomorsko nazivlje, kao bitna sastavnica pomorske znanosti i pomorstva uopće.

Na ovome našem životnom prostoru, tijekom duga niza stoljeća, izmjenjivali su se razni strani osvajači. Neki od njih zadržali su se duže, a neki kraće vrijeme, ali je svaki od njih sa sobom donosio i ostavljao, opet neki više, a neki manje, i svoj trag i obilježje, ne samo politički i ekonomski, već i trag koji je zalazio u područje kulture, posebice jezika i sporazumijevanja. Vrlo se teško bilo odhrvati tome utjecaju, čije posljedice, nažalost i danas, iako daleko u blažem obliku, ipak osjećamo.

Uzima se u obzir pitanje našeg jezika i to jezika u službi jedne gospodarske grane, koja je stoljećima dominirala u našim primorskim krajevima i koja je uostalom bila i glavni, može se reći i temeljni činitelj, posebice onaj gospodarski u životu, kao elementarni izvor blagostanja. I baš taj temeljni izvor, koji je omogućio da se ekonomski, a time i demografski održimo, bilo je – pomorstvo. Znali smo vješto, uspješno i znalčki iskoristiti taj fenomen prirode – more. Dovoljno je samo navesti primjer Dubrovnika.

Nerijetko se pomorska povijest, kao prikaz minulih događanja, shvaća, prikazuje i koristi kao pogodna i vrlo zahvalna građa za literarne, filmske ili televizijske priče i anegdote, drame i kolaže. Zaboravlja se pritom da je pomorstvo, pojam uzet u širem smislu, dio gospodarskog sustava. Prema tome i pristup kao i ocjenu ove specifične gospodarske djelatnosti može svestranije i temeljitije prezentirati i tumačiti ponajprije onaj, tko ne samo što poznaje ekonomske zakonitosti, već i one međusobne odnose koji se pojavljuju u sklopu raznih zbijanja i strujanja.

Dovoljno je uzeti u razmatranje, u nizu veoma brojnih radova, samo dva rada našega poznatog ekonomista (a i pjesnika) akademika *Mije Mirkovića (Mate Balote): Ekonomsku historiju Jugoslavije (Zagreb, 1968) te Puna je Pula (Zagreb, 1954)*. U njima se ogleda Mirkovićevo gledanje i tumačenje povijesti našeg pomorstva i kao ekonomista i kao književnika, iako se vrlo često te dvije komponente isprepleću, čime se ostvaruje bolji i pristupačniji pregled, ali uz istodobno korištenje egzaktnih, stvarnih pokazatelja, kako bi se izbjegao svaki verbalizam.

2. Kratak prikaz povijesnog razvoja stvaranja hrvatskoga pomorskoga nazivlja

2. 1. Srednjovjekovni i kasniji razvoj hrvatskoga pomorskoga nazivlja

U ranijim razdobljima, prije nastupa industrijske revolucije, posebice kada se eolska snaga zamijenila parnom snagom u pogonu brodova, cijela pomorska privreda bila je vezana s proizvodnjom, ili se oslanjala na trgovinu, ili je pak djelovala kao samostalna ekonomska funkcija prijevoza. Sve su se ove funkcije obavljale – barem na našim prostorima – u zadržanim obliku. Kao predmeti trgovine pojavljivali su se oni proizvodi koji su bili određeni pedološkim uvjetima našega primorja: grožđe, smokve, vino, sir, ulje i riba. Znači, da je naše pomorstvo bilo u rukama naših ljudi. Kao posredan dokaz, jer se sve pojave moraju uvijek promatrati u svojem međusobnom utjecaju i povezanosti, može poslužiti i književnost. Tako je *Petar Hektorović*, hvarski vlastelin, polovicom XVI. st. tiskao u Veneciji djelo

Ribanje i ribarsko prigovaranje u kojemu je zabilježio epske i lirске pjesme uz navođenje brojnih stručnih brodskih i ribarskih termina na hrvatskom jeziku.

U doba drvenog broda na vesla i jedra, nije se na našim prostorima osjećala izrazita potreba za izgradnjom stalne pomorske terminologije, jer je i krug pomorskih korisnika bio dosta uzak. Brodogradnja se oslanjala na tradicionalno nazivlje, a ni pomorska plovidba nije bila prisiljena stvarati mnogo novih izraza. Razvoj hrvatskih tipova brodova išao je uglavnom smjerom kojim se kretao razvoj brodova i drugdje na Jadranu i Mediteranu. Budući da su dokumenti o tome pisani većinom na latinskom i talijanskom jeziku, to je i sačuvana terminologija većim dijelom strana i međunarodna. Poteškoće su bile i u tome što su se isti izrazi u različitom vremenu upotrebljavali više puta u različitom značenju, što su se neki izrazi upotrebljavali sad u općem, sad u specijalnom značenju, a neki su se istodobno upotrebljavali u različitim značenjima. Gdje kad su za isti brod dolazili različiti nazivi. Često su se upotrebljavali nazivi s istim korijenom, a s drugim dočecima (*navis, naviliumm, navigium, navetta, navigotum; barca, barciusius; galea, galeotta, galeonus*). Naziv *navis* (tal. *nave*, u kroatiziranu obliku *nava*) prvotno je značio općenito brod, sukladno nazivu *lignum*, koji se u srednjovjekovnim pisanim spomenicima hrvatski zove i *drijevo*, po kojem se i pristanište na donjoj Neretvi prozvalo pluralnim oblikom *Drijeva*. U *Statutu* iz 1272. pojavljuje se već naziv *navis* u općem značenju broda i u specijalnom značenju naročitog tipa broda. Ovaj se naziv u specijalnom značenju upotrebljavao sve više, dok se od XVII. st. dalje ustaljuje za točno određen tip velikog jedrenjaka. Riječ *barka* već se u XIII. st. upotrebljavala u općem značenju kao naziv za malen brod; katkad se, međutim, njome označavao i čamac, a ponekad i brod koji je odgovarao današnjoj braceri ili manjem trabakulu. Konačno se taj naziv ustalio u značenju čamca, kako se i danas upotrebljava.

Prve poznate dubrovačke brodove sredinom X. st. *Konstantin Porfirogenet* nazivao je *korablje*. Od XIII. st. nadalje za brod se rabe nazivi: *banzo, kondura, grip, londra, saeta, tarida*, a za čamac *gondula, gančara, copula*, ali i hrvatski naziv *ladia*. Za ratne brodove bili su nazivi *galija, galijica, galeota, brigentin i fusta*. Ti su se termini često primjenjivali i za trgovačke brodove. Poznatiji nazivi za oveće brodove u XIV. st. bili su: *marsiliana i koka*, a u XV. st. *karavela i karaka*.

U novom vijeku i dalje se upotrebljavaju mnogi nazivi iz srednjeg vijeka, ali ima i mnogo novih pomorskih termina. Pritom primjena naziva ne zavisi samo od veličine broda već i od njegove konstrukcije. U XVI. st. javljaju se nazivi: *grip, sagita, skirac, tartana, brigentin, nava, fregata galijun*, a potom i *berton*. U XVII. st. *galijun i karaka*, a tijekom XVIII. st. *grip, fregata, pulaka, šajka, tartana, feluka, brigantin, kekia, goleta i peleg*, a za strane brodove *snow i vašel*.

Pri kraju stoljeća javljaju se nazivi *trabakul i brik* koji prelaze i u XIX. st. i primjenjuju se uz nazive *pulaka, nava, palandra, peleg*, a potom i *bracera*.

2. 2. Stvaranje hrvatske pomorske terminologije tijekom XVII., XVIII., XIX. i početkom XX. stoljeća

Pomorski priručnici u tim povijesnim razdobljima nisu se tražili, jer se potrebno znanje lako moglo usvojiti i bez knjige. Čak i naš zapadni prekomorski susjed, iako sljedbenik i baštinik respektabilne tradicije i ostavštine starih rimskih pomoraca, dobio je prvi pomorski rječnik tek početkom XVII. st., ali ne kao samostalno djelo, već samo kao popis pomorskih izraza što ga je talijanski autor *Pantera Pantera* dodao na kraju svojega djela *L' Armata na-*

vale (Rim, 1614). Prvi pomorski rječnik kao zasebno djelo objelodanili su Talijani tek 1863. pod naslovom *Vocabolario di termini marinareschi*, iako ga je prema nekim povijesnim ispravama anonimni autor izradio već u XVII. ili XVIII. st.

Prvi pokušaj u Hrvata da se dio pomorskog nazivlja izdvoji i prezentira kao zasebno djelo učinio je *Pavao Ritter Vitezović*, hrvatski književnik, povjesničar i leksikograf – osobnost široke, polivalentne kulture i znanja (Senj, 1652 – Beč, 1713). Njegov veliki *Latinsko-hrvatski rječnik*, s oko 23 000 riječi, dovršen potkraj XVII. st. (kao originalan rukopis čuva se u Zbirci rijetkosti u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu), ima na samome početku crtež vjetrulje s hrvatskim i latinskim nazivima za vjetrove iz 32 smjera. Ispod vjetrulje stoji latinski tekst: »*Ventorum nomina, juxta Graecam appellationem Croatis tradita.*« Na kraju rječnika, na dvije stranice, slijedi popis naziva za pojedine vrste brodova (*Navium nomenclatura*), s očitom nakanom da se olakša odnosno ubrza iznalaženje nazivlja za razne tipove brodovlja. Ti su nazivi sadržani i u glavnom dijelu rječnika u kojem se pojavljuju i mnogi drugi izrazi vezani za more i pomorstvo. Stoga je taj opći rječnik za pomorsko nazivlje daleko vredniji i sadržajniji od maloga specijalnog popisa brodskih naziva.

Crpeći bogatu riznicu pomorskih termina sačuvanu u svojem rodnom Senju, pomorska terminologija sadržana u cjelokupnome Vitezovićevu rukopisnom rječniku, objelodanjena je u djelu B. Jurišića *Pomorski izrazi u Vitezovićevu rječniku* (Anali Jadranskog instituta JAZU, Zagreb, 1956., 1). Obuhvaćeno je ukupno 2253 izraza, koja su u izravnoj ili neizravnoj vezi s morem i pomorstvom.

Sustavniji rad na proučavanju i obradbi hrvatskoga pomorskog nazivlja, s jasnim ciljem, da ondašnju službenu talijansku pomorsku terminologiju zamijeni hrvatskom, pripada *Jakovu Antunu Mikoču* (Bakar, 1797 – Rijeka, 1854). Djelom *Rečnik Rukokretni po Jakovu Antunu Mikoču pervome c.k. Naučitelju Brodoslovja u Reki 1852*, Mikoč se obilježio kao prvi graditelj hrvatske pomorske terminologije, jer je taj rad ujedno i naš prvi i isključivo nautički rječnik koji je za gotovo 65 godina pretekao primjenu pomorske terminologije u pomorskoj praksi i školstvu u tadašnjoj Hrvatskoj. Naime, da se pojasni, hrvatski je kao nastavni jezik za nautičke predmete uveden u bakarskoj Pomorskoj akademiji tek 1917.

Kao nastavnik brodoslovlja na riječkoj Nautičkoj školi, na kojoj se u to doba predavalo na talijanskom jeziku iako su polaznici te škole bili poglavito mladi Hrvati iz obližnjih primorskih mjesta, Mikoč je kao savjestan pedagog, a usto i ponesen snažnim nacionalnim zanosom, kao jedan od istaknutijih članova iz kruga hrvatskih rodoljuba u Rijeci, vezanih za narodno vodstvo u Zagrebu, osjećao svojom dužnošću da se prihvati tako teške i naporne zadaće, kao što je izradba stručne pomorske terminologije. U pothvatu, u kojem nije imao gotovo niti uzora niti prethodnika, iako stručno visokoobrazovan na području pomorstva, morao se obratiti za pomoć jezičnim stručnjacima, primjerice *Franu Kurelcu*, koji je 1849–59. također predavao u Nautičkoj školi u Rijeci. No, poznavajući Kurelca kao jezičnog čistunca, ne bi se mogla protumačiti pojava nekih izraza u Mikočevu rječniku koje uopće ne upotrebljavaju ljudi u primorju, a što Kurelac zasigurno ne bi odobrio. Te su riječi primjerice: *alke, araluk, atula, baglame, čekerki, ćuskija, dereglja, dugme, fitilj, gumb, japa, katarka, kedar, komba, kopiladi, korač, korman, lenger, lojtre, patos* i dr. Mikočeve kovanice, neke lošije, a neke bolje, nastale kao zamjena tuđih riječi iz patriotskih razloga, Mikoč je ipak crpio iz narodnog miljea svojega kraja. Njegov rječnik napisan je na 78 stranica i sadrži 773 naziva. Njime su se poslije koristili *Bogoslav Šulek*, pisac rječnika znanstvenoga nazivlja, i *Božo Babić*, pisac pomorskog rječnika. Cjelovit tekst toga rječnika objavljen je u djelu B. Jurišića

Rukopisni nautički rječnik Jakova Antuna Mikoča iz 1852 (Anali Jadranskog instituta JAZU, Zagreb, 1958., 2). Moralo je, dakle, proteći punih 105 godina da se jedan od autora osvrne na Mikočevo minuciozno djelo i pothvat, bez obzira na činjenicu što se u tome rječniku nalaze i neki izričaji koji su za današnje prilike neprihvatljivi. Ali, s druge strane, zastupljeni su i pojedini pomorski izrazi koji današnjoj pomorskoj znanosti i te kako nedostaju.

Za vladavine Austrije, iz političkih razloga, sve do Viške bitke, favorizirao se talijanski, a poslije njemački jezik. Hrvatskog jezika u pomorstvu nije bilo. Nastava kao i sva korespondencija s pomorsko-upravnim vlastima bila je na talijanskom jeziku.

Prema podacima Ive Rubića (*Talijani na primorju*, Split, 1930) Dalmacija je 1860. brojila oko 400 tisuća stanovnika. Od tog broja samo je 15 tisuća, odn. 3,7% osoba izjavilo da je njihov službeni jezik talijanski. Djelovanjem Narodne stranke, kojoj je bio cilj sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom te uvođenje hrvatskog jezika u sve škole i ustanove, uspelo se da 1910. godine od 435 osnovnih škola sve imaju hrvatski kao nastavni jezik, osim one u Zadru i pet privatnih škola.

I dok je kod svih škola, osnovnih i srednjih, uvođenje hrvatskog jezika teklo razmjerno brzo, dotle je u nautičkim školama talijanski ostao kao nastavni jezik. Iznimka je bakarska Nautička škola u kojoj je 1876. uveden hrvatski jezik, za što je dobrim dijelom bio zaslužan i Iso Kršnjavi. Kao glavni dokaz koji su protivnici uvođenja hrvatskog jezika u nautičke škole navodili kao zapreku, bila je tvrdnja da taj jezik nema stručne pomorske terminologije, te se slijedom toga i stručno-pomorska nastava ne može izvoditi na hrvatskom jeziku.

Među prvim piscima koji su pisali i izdavali stručne pomorske knjige na hrvatskom jeziku i bavili se hrvatskom pomorskom terminologijom bio je *Juraj Carić*, vrstan pedagog, pomorac, književnik i rodoljub, rodom s otoka Hvara. Tako je već 1883. objavljena Carićeva rasprava *Nješto o mjesečnih distancah*, da bi 1888. bila objelodanjena i njegova knjiga *Elementi matematične geografije* koju je nagradila Hrvatska vlada. Potom, 1890. tiskana je u Bakru *Nautika-geodetični dio*. U predgovoru knjige Carić se osvrnuo i na poteškoće zbog nedostatka stručnih pomorskih termina. Ovo je ujedno bila i prva stručna knjiga koja je obuhvatila pomorsku terminologiju, kao dio pomorske znanosti, na hrvatskome jeziku. Ondašnji poznati filolog i leksikograf *Pero Budmani* (Dubrovnik, 1835 – Castel Feretti, 1914), dugogodišnji urednik Akademijina *Rječnika hrvatskoga i srpskoga jezika* (1883–1907), savjetovao je Cariću, koji mu se u pitanjima terminologije obratio za stručnu pomoć »... da je manji barbarizam usvojiti tuđu riječ, nego našu prilagoditi tuđem jeziku ...«. U istom predgovoru Carić piše »... pak ako sam uspio da pomorcima našim lijepim hrvatskim jezikom podam u ruke knjigu, koja bi im bila korisna ne samo u školi, nego i u praktičnom životu, na moru, tako da bismo barem u ovoj grani nautičke znanosti postali svoji, onda je to meni najljepša nagrada...«.

Uz Jurja Carića spominju se i drugi profesori pomorskih škola koji su se zalagali i borili za uvođenje hrvatskog kao nastavnog jezika za stručne predmete: *L. Klaić*, *L. Roić*, *N. Didolić*, *A. Riboli*, *A. Zuvčić*.

Kao sakupljač pomorskih termina posebice se istaknuo profesor i ravnatelj bakarske Nautičke škole *Božo Babić* (Volarica kraj Senja, 1840 – Sveti Juraj kraj Senja, 1912), autor *Morskog rječnika hrvatsko-srpskog uspoređenog s italijanskim jezikom* (Trst, 1870), *Nazivlja korita i jedrilja* (Bakar, 1877), *Zapovijedi brodovnih objava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku* (Bakar, 1878), *Pomorskog rječnika* (Senj, 1901) te *Mladog mornara ili puta brodom iz Senja u Trst* (Kraljevica, 1875), narativnog štiva popraćenog brojnim struč-

nim pomorskim objašnjenjima i nadopunama. Na kraju knjige nadodan je *Nizac hrvatskih riječi po moru kako se čuju u samom narodu*. Njegov rad, koji je trajao punih 10 godina, pomagali su i primorski pisci *P. A. Kazali* i *M. Vodopić* te filolog i leksikograf *B. Šulek*, koji je i prvi sustavno popisivao i stvarao znanstveno nazivlje (*Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, Zagreb, 1874–75).

Poslije su se pridružili i drugi profesori bakarske Nautičke škole koji su zajedno sakupili 2700 hrvatskih pomorskih izraza položivši tako temelje prvoj pomorskoj terminologiji na hrvatskom jeziku. Tako je pomorski pisac *D. Kasumović* od 1905. objavljivao u mjesečnom prilogu za pomorstvo *Tršćanskog Lloyd*a sakupljenu građu pod naslovom *Hrvatski pomorsko-tehnički nazivi*.

Spominje se i povjesničar pomorstva *Bare Poparić* (Kaštel-Novi, 1865 – Zagreb, 1948) koji je kao profesor bakarske nautike napisao *Pregled povijesti pomorstva*, 1–2 (Split, 1932–33). God. 1916. pomorski kapetan *Luka Dobrilović*, profesor na kotorskoj, a potom lošinjskoj Nautičkoj školi, objavljivao je u mjesečniku *Jedro* poslovice pomoraca i hrvatske nazive u pomorstvu, napose brodarstvu, kao građu za pomorski rječnik.

Za ribarsku struku, također sastavnicu pomorstva, važno je djelo *Ribanje i ribarske sprave pri istočnim obalama Jadranskog mora*, ribarstvenog pisca *Petra Lorinija* (Beč, 1903). Rad je nagrađen i državnim srebrenom medaljom na međunarodnoj izložbi ribarstva u Beču. Nazivi u knjizi odgovaraju ponajviše izrazima terminologije sjevernog i srednjeg Jadrana, gdje je i sam pisac živio.

Svoj prinos stvaranju pomorske terminologije dali su i profesori *N. Damin*, *N. Gerrechtshammer*, *A. Rukavina*, *J. Gjivanović*, *L. Dobrilović*, *P. Kasandrić* i *N. Z. Bjeloučič*.

Pored minucioznoga nastavničkoga rada na stručnom obrazovanju pomorskog naraštaja, nastavnici i pedagozi hrvatskih pomorskih škola stvarali su, dakle, u tome razdoblju i novu stručnu pomorsku literaturu i terminologiju na hrvatskom jeziku, i to u času, kada se zbog talijanskih, austrijskih i mađarskih interesa pokušao zatrti i uništiti, i gospodarski i kulturno, hrvatski primorski živalj.

2. 3. Rad na popisivanju i stvaranju pomorskog nazivlja nakon I. svjetskog rata i u međuraću

Tijekom stvaranja ratne i trgovačke mornarice nove Kraljevine SHS, u Bakru je polovicom 1921. uslijedila anketa pomorskih stručnjaka koji su na temelju već prikupljenoga materijala trebali izraditi jedinstveno pomorsko nazivlje, u početku njegovu jezgru, s nakom da se poslije taj rad nastavi do izradbe cjelovite pomorske terminologije. U radu, u kojem su surađivali *B. Živković*, *M. Lekić*, *N. Turina*, *J. Konić*, *J. Carić*, *S. Škreb*, *Đ. Grubor*, *F. Mihletić*, *N. Gerrechtshammer*, *M. Nikolić*, *A. Riboli*, *I. Batistić*, *R. Peručić*, *R. Prodan*, *P. Šakić* i *R. Crnić*, usvojen je princip da se ponajprije uzimaju poznati narodni termini. Ako njih nema, trebali bi se usvojiti udomaćeni međunarodni izrazi. Ako ne bi bilo ni jednih ni drugih, uvodili bi se novi izričaji u duhu hrvatskog jezika i isključivali termini pojedinoga stranog jezika. Poslužilo se građom koju su za ovu prigodu pripremile pomorske akademije u Bakru, Kotoru i Dubrovniku te građa koju su ostavili raniji pomorski stručnjaci i znanstvenici, posebice rječnik *B. Babića*. Novi je rječnik bio podijeljen u 10 poglavlja: nautiku, brodogradnju, opremu broda, manovru, zapovijedi, meteorologiju, oceanografiju i kartografiju,

brodsko računovodstvo, parostroj, službeni saobraćaj i razno. Uredništvo je bilo povjereno kapetanu *Rudolfu Crniću*, ondašnjem uredniku časopisa *Jugoslavenski pomorac*. Iako predviđen kao dvojezičan, talijanski i hrvatsko-srpski, rječniku su nadodani i njemački termini te je objavljen 1921. u tiskari »Jugoslavenski kompas d. d.«. Doživio je i prvu oštru kritiku samog Jurja Carića u časopisu *Novo doba* (Split, 1922., str. 196–197), koji je zabilježio primjedbom da djelo nije usvojilo terminologije utanačene na skupu stručnjaka u Bakru, premda je Crnić u predgovoru opširno obrazložio da je učinjen odabir građe kao temelj za budući rad.

Sve do 1951. taj *Pomorski rječnik* iz 1921. ostao je jedina publikacija koja je uvrstila hrvatsku pomorsku terminologiju. God 1998., u izdanju Hrvatskoga filološkog društva iz Rijeke, objelodanjeno je na 168 stranica i njegovo drugo izdanje.

Znatn prinos o povijesnom razvoju i podrijetlu hrvatske pomorske terminologije, u razdoblju između dvaju ratova, bio je rad lingvista, akademika *Petra Skoka: Naša pomorska i ribarska terminologija* (Split, 1933). Dr. Skok, s nedostižnom ustrajnošću i golemom stručnošću, ujedno je i prvi hrvatski znanstvenik koji je cijeli svoj život posvetio obradbi raznih jadranskih pitanja s lingvističkog stajališta. Neumorno prikupljajući i obrađujući hrvatsku pomorsku terminologiju, ostavio je dragocjene terminološke studije i toponomastičke istraživačke radove objelodanjene u djelu *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima* (Zagreb, 1950).

U izgrađivanju i utvrđivanju prikladna pomorskoga nazivlja, kao njegov vrstan poznavatelj u svim granama pomorstva, sudjelovao je i *Petar Mardešić* djelima: *Pomorska meteorologija* (Zemun, 1936., suautor A. Riboli), *Oceanografija* (Zagreb, 1943., suautor A. Riboli), te *Enciklopedija plovidbe* (Beograd, 1948).

Potom su uslijedili povremeni i osamljeni radovi s područja pomorske i primorske geografije *I. Rubića* i *L. Marčića*.

2. 4. Rad na izgrađivanju pomorske terminologije nakon II. svjetskog rata

Nakon II. svjetskog rata u časopisu *Pomorstvo* (1946., 1947., 1948), *Pomorskom zborniku* i drugim pomorskim izdanjima objelodanjani su brojni prilozi s područja pomorskog nazivlja čiji su autori bili: *R. Bujas*, *G. Majcen*, *B. Siminiati*, *I. Buljan*, *B. Finka*, *B. Jurišić*, *M. Kurtini*, *M. Moguš*, *S. Sirišćević*, *B. Stulli*, *O. Fio* i drugi.

God. 1951. objavljen je, trideset godina od pojave *Pomorskog rječnika* R. Crnića, novi rječnik *Brodaska nomenklatura* u izdanju Jugoslavenskog registra brodova (danas Hrvatski registar brodova) koji je obuhvatio 254 stranice.

U poslijeratnom razdoblju bio je još jedan pokušaj da se ustali jedinstvena pomorska terminologija u duhu jezika i praktičnih potreba pomorskog školstva i gospodarstva. Nakon osnivanja Jadranskog instituta Jugoslavenske akademije, 1948., sastavljen je poseban *Naputak za sakupljanje narodnih pomorskih termina* (Zagreb, 1949) uz istodobno ispisivanje pomorskih izraza iz književnih i stručnih djela. Bila je otkupljena i znatna terminološka građa od pojedinaca koji su se ranije samoinicijativno bavili tim pitanjem. God. 1950. Jadranski institut raspolagao je bogatom kartotekom od oko 115 000 kartica pomorsko-terminološke građe. Ondašnji Leksikografski zavod FNRJ u Zagrebu, koji je tu građu preuzeo, izdao je više kao neku vrst uzorka, jedan dio u vidu pomorskog rječnika naslova *Građa za pomorsku terminologiju* (*Anali Leksikografskog zavoda FNRJ*, Zagreb, 1955., 1, čiji je urednik bio

Mate Ujević. Nazivlje je obuhvatilo 4653 izraza na 244 stranice, ali se nije ulazilo u terminološke pojedinosti. Izgrađivanje pomorske terminologije nastavljeno je u I. izdanju Pomorske enciklopedije, 1–8 (Zagreb, 1954–64), čiji je osmi svezak objavio i abecedno kazalo odn. popis svih naziva u ediciji. Potom je uslijedilo i II. nadopunjeno izdanje *Pomorske enciklopedije* (Zagreb, 1972–89), *Pomorski leksikon* (Zagreb, 1990), a i opća izdanja Zavoda, koja su u svojim pojedinim dijelovima pružala također dragocjen prinos daljnjoj izgradnji i obogaćivanju pomorskog nazivlja.

3. Umjesto zaključka

Rad na izradbi jedinstvenoga hrvatskog pomorskog nazivlja (prikupljanju nove terminološke građe i sređivanju zatečenog starijeg nazivlja) trebalo bi, dakako, nastaviti. Ne samo zbog dragocjene baštine koju su nam tako samozatajno ostavili i darovali spomenuti pomorski velikani i znalci, koji su djelovali i pisali u daleko težim uvjetima i klimi nego što su oni danas, boreći se i za ekonomsku i za kulturnu neovisnost, barem na tom području, području pomorstva, kao jednoj od vitalnih sastavnica za hrvatski narod. Taj rad treba, zbog spomenute bogate riznice respektabilne građe, produžiti u samome Zavodu. Bilo izradbom obimna skupnoga *Hrvatskoga pomorskog rječnika* ili *Rječnika jedinstvenoga hrvatskog pomorskog nazivlja*, po uzoru na *Rječnik medicinskog nazivlja*. Jer, pitanje hrvatske pomorske terminologije, njezino sređivanje, obogaćivanje i dorada, nije samo pitanje nacionalnog ponosa i duga tradiciji, dakle jedno čisto principijelno pitanje, već ima daleko šire praktično značenje. Takvo jedno djelo željno očekuju ne samo pomorska znanost, prosvjeta i školstvo, već i pomorsko gospodarstvo i sve one djelatnosti vezane uz more i pomorstvo, primjerice turizam. Dakle, djelatnosti izrazitih komparativnih prednosti, koje djeluju kao snažan generator i katalizator u bržem oporavku, oživljavanju i obnovi gospodarstva Republike Hrvatske, na što smo svi mi i te kako upućeni.

LITERATURA

- Fr. Miklosich: *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*. Vindobonae, 1862–1865.
B. Poparić: *O pomorskoj sili Hrvata za dobe narodnih vladara*. Zagreb, 1899., 44, 69, 95, 128–135.
F. Šišić: *Povijest Hrvata*. Zagreb 1917, 199, 233, 413, 483.
P. Skok: *Naša pomorska terminologija na Jadranu*. Zagreb, 1933., 23, 30–31, 63, 128.
G. Novak: *Prošlost Dalmacije*. Zagreb, 1944., 100.
B. Stulli: *O hrvatskom jeziku u riječkoj Nautici i radu J. A. Mikoča*. Riječka revija, 2 (1953), str. 74.
V. Cihlar: *Bakar u našoj pomorskoj historiji*. Pomorstvo, 4 (1954), str. 593.
O. Fijo: *Prilozi poznavanju pomorskog školstva na našoj obali u XIX. stoljeću*. Zagreb, 1956., 23, 30, 79.
B. Jurišić: *Rukopisni nautički rječnik Jakova Antuna Mikoča iz 1852*. Anali Jadranskog instituta, 2 (1958), str. 319–353.

MARITIME TERMINOLOGY IN ENCYCLOPEDIA, LEXICOGRAPHIC, AND OTHER EDITIONS

SUMMARY. At the beginning of the seventh century, on the Eastern coast of the Adriatic, the South Slavs found themselves in a new environment, facing new challenges: a Southern sea, navigation, survival at sea. Commensal with the local Latin-Byzantine population, already skilled in using the sea as a food source and a waterway for transporting cargo and troops, the Slavs also developed the necessary maritime terminology. They relied on and

used the substrata of the languages of the already extinct coastal Illyrians (the Liburnians, the Delmats, the Ardieians), and even some Mediterranean, pre-Indo-European BC peoples. Settling along the Eastern coast of the Adriatic and passing on their traditional habits and maritime skills, the Croats found themselves in a space ideal for navigation and fishing, developing as a maritime nation, preserving and developing their rich maritime terminology. The paper analyzes the earliest beginnings of Croatian written maritime terminology, starting from the twelfth century, when the first traces of written Croatian appeared, and from the other rare written sources with the terminology our ancestors used during the first centuries of their stay on the Adriatic coast. The paper analyzes the first Croatian attempt at systematization of a part of maritime terms (concerning ships and winds) in a special list, compiled by the lexicographer Pavao Ritter Vitezović near the end of the seventeenth century in his great Latin-Croatian dictionary, in the part entitled *Navium nomenclatura*. The paper also discusses Jakov Antun Mikoč's maritime terminology in view of his *Rečnik Rukokretni po Antunu Jakovu Mikoču* (Rijeka, 1852) and a Romance languages professor dr. Petar Skok's book *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu* (Split, 1933), the first Croatian work to study the historical development and the origins of Croatian maritime terminology in a systematic and professional way. The authoress also discusses the ascertainment, collecting and improving maritime terminology on the basis of colloquial terms and linguistic patterns of a number of scientists, such as, for example, Bare Poparić, Božo Babić, Peta Lorini, Juraj Carić, Rudolf Crnić, Nikola Gerechtshammer, Petar Mardešić, Leopold Sorta, Oliver Fio, and others. Maritime terminology was elaborated in many of the works published by JAZU, today HAZU, where the work on maritime terminology began, and by the Lexicographic Institute that continued it. Many collaborators and experts of a number of maritime institutions, institutes, societies, colleges (the Adriatic Institute, the HAZU Language Institute, the Croatian Ship Registry, the Hydrographic Institute of the Navy, the Faculty of Technology, the Yugoslav Society for Study and Advance of Maritime Affairs) made their contributions too.